

ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਜਨਸੰਖਿਅਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ: ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦਾ ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ

ਗੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਭੂਗੋਲ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ

ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਅਰਥਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਧਰਮਪਾਲ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਅਰਥਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ,
ਜੀ.ਜੀ.ਡੀ.ਐੱਸ.ਡੀ. ਕਾਲਜ, ਖੇੜੀ ਗੁਰਨਾ, ਬਠੂੜ।

ਰਸ਼ਮੀ

ਗੈਸਟ ਫੈਕਲਟੀ, ਭੂਗੋਲ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਰੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਅਰਥਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਸੁਖਵੀਰ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਅਰਥਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ,
ਦਸਮੇਸ਼ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਜੀਰਕਪੁਰ।

ਜੋਤੀ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਅਰਥਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ,
ਜੀ.ਜੀ.ਡੀ.ਐੱਸ.ਡੀ. ਕਾਲਜ, ਖੇੜੀ ਗੁਰਨਾ, ਬਠੂੜ।

ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਉਹ ਪਹਿਲੂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵਿਕਸਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਆਰਥਿਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀ ਕਾਮੇ ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ (ਕੁਮਾਰ ਅਤੇ ਹੁਸੈਨ, 2008)। ਪਰਵਾਸ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਧਾਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਰਵਾਸ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਜਿਊਣ ਲਈ ਖਾਧ-ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸੁਖਾਲਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜਾਨਵਰ ਪਾਲਣੇ ਅਤੇ ਫ਼ਸਲਾਂ ਉਗਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਏ। ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਪਿੰਡਾਂ, ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵੱਲ ਪਰਵਾਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੇ ਵਧਣ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਕਾਰਨ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨੇੜਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਅਤੇ ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਸਟਰੇਲੀਆ, ਕੈਨੇਡਾ, ਅਤੇ ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ. ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗੇ (ਯੂ.ਐੱਨ.ਓ.ਡੀ.ਸੀ., 2009)।

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਗ੍ਰੇਟ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਨੂੰ ਪੁਨਰ-ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਕਿਰਤ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ; ਕੈਨੇਡਾ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਸਥਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ. ਨੇ ਵੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹੇ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਮੌਕਿਆਂ ਦਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉੱਠਾਕੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀਆਂ ਕਈ ਹੋਰ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਲਈ ਰਾਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਏ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਹੋਰ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਮਨ-ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਇਨਾਤ ਕੀਤਾ। ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਭਾਰਤੀ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀਆਂ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਬਸਤੀਆਂ, ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ, ਅਸਟਰੇਲੀਆ, ਯੂ.ਕੇ., ਕੈਨੇਡਾ, ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ., ਅਤੇ ਅਫਰੀਕਾ, ਖ਼ਾਸਕਰ ਪੂਰਬੀ ਅਫਰੀਕਾ, ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ। 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ, ਮੱਧ ਪੂਰਬ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਰਜ਼ੀਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ (ਕਪੂਰੀਆ, 2018)। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਯੂਰਪ, ਖ਼ਾਸਕਰ ਦੱਖਣੀ ਯੂਰਪ, ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਪਰਵਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਜੈਕਬਸਨ ਅਤੇ ਮਾਈਰਵੋਲਡ, 2011)।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹੈ। ਸੂਬੇ ਦੀ ਕੁੱਲ ਆਬਾਦੀ ਦਾ 62.51 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ ਬਾਕੀ (37.49 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੂਬੇ ਦੀ ਕੁੱਲ ਕਾਰਜਸ਼ਕਤੀ ਦਾ 35.60 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿੱਤਿਆਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ, 2011)। ‘ਹਰੇ ਇਨਕਲਾਬ’ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਨਤ ਸੂਬੇ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਕੁੱਲ ਸੂਬਾ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (ਜੀ.ਐੱਸ.ਡੀ.ਪੀ.) ਅਤੇ ਕਾਰਜਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਆਈ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਸੂਬੇ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰ ਹੈ (ਗਰੋਵਰ ਅਤੇ ਹੋਰ, 2017)। ‘ਹਰੇ ਇਨਕਲਾਬ’ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ, ਉੱਥੇ ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਏ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਘਾਟੇ ਦਾ ਪੰਦਾ ਬਣ ਗਈ। ਗ਼ੈਰ-ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ-ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕਾਰਨ ਸੂਬੇ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੂਬੇ ਲਈ ਬੇਰੁਖੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲਈ ਤੜਫ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕੋਨੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕੇਰਲਾ ਸੂਬੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਉੱਤੇ ਹੈ (ਦੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, 2019)। ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਲਗਾਤਾਰ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਰਿਪੋਰਟ (2018-19) ਅਨੁਸਾਰ, 2018 ਵਿੱਚ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹਿੱਸਾ 6 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਸੀ। 1992-93 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿਰਫ਼ 3 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਕ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ (ਐੱਨ.ਐੱਫ.ਐੱਚ.ਐੱਸ.-1) ਜੋ 2010-11 ਵਿੱਚ 11 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੋ ਗਏ (ਨੰਦਾ ਅਤੇ ਵੇਰੋਨ, 2015)। ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ, ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਜਨਸੰਖਿਅਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖੋਜ ਵਿਧੀ

ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਐਨ ਮੁੱਢਲੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਪੰਜ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਰੈਂਡਮ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 1951 ਤੋਂ 2019 ਤੱਕ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆ। ਇਹ ਅਧਿਐਨ ਇਹਨਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ 207 ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ 296 ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਲੋੜੀਂਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਅੰਕੜੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਤੋਂ ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲਈ ਔਸਤਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਮੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਗੋਲਾਕਾਰ ਅਕ੍ਰਿਤੀਆਂ, ਖੜ੍ਹਵੀਆਂ ਅਇਤਾਂ ਅਤੇ ਰੇਖਾ ਗ੍ਰਾਫ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਨਤੀਜੇ ਅਤੇ ਚਰਚਾ

ਸਾਰਨੀ 1 ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਲ 207 ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 296 ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਤੱਥ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦੋ-ਤਿਹਾਈ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਰਿਵਾਰਾਂ (67.63 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਵਿੱਚ ਇੱਕਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ 32.37 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇੱਕ-ਚੌਥਾਈ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਘੱਟ (23.67 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਦੋਂਕਿ 6.76 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸੀ ਹਨ। ਕੁਝ ਪਰਿਵਾਰਾਂ (1.93 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸੀ ਹਨ। ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤੇ ਪੰਜਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 12 ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਦੂਸਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਾਰਨੀ 1
ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ

ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	296
ਸਰਵੇਖਣ ਕੀਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	207
ਇਕੱਲੇ ਪਰਵਾਸੀ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	140 (67.63)
ਦੋ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	49 (23.67)
ਤਿੰਨ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	14 (6.76)
ਚਾਰ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	4 (1.93)
ਉਹਨਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿਆਕਤੀ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਗਏ	12

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਨੋਟ: ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਕੜੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

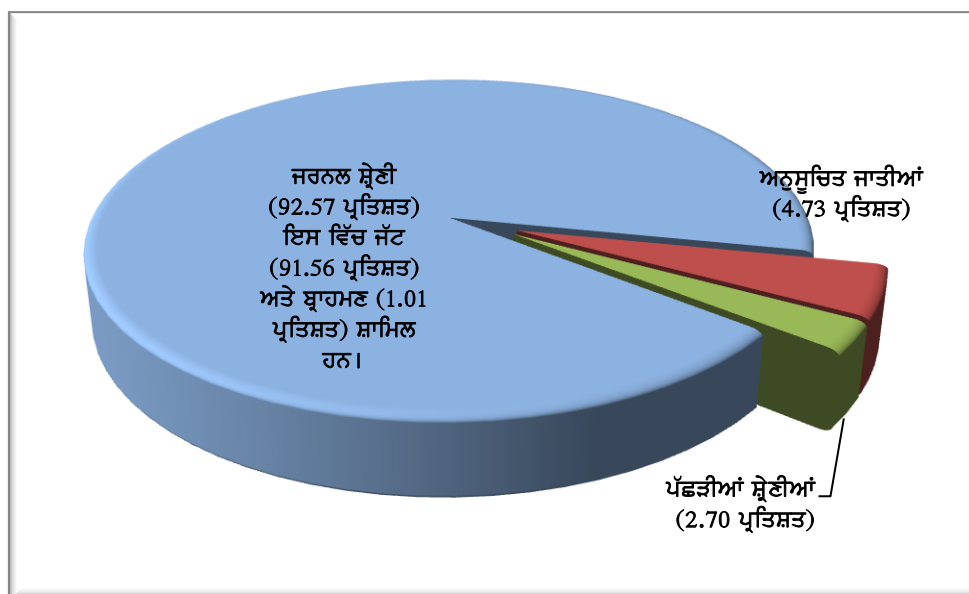
ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸਿੱਧਾ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰਵਾਸ ਉੱਤੇ ਜਾਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ 2011 ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਪੰਜਾਬ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 31.94 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਸੀ ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਸੂਬੇ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਅਨੁਪਾਤ ਸੀ। ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਅੰਕੜੇ ਸਾਰਨੀ 2 ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ 1 ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰਨੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ, ਭਾਵ 92.57 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਜਨਰਲ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਕੇਵਲ 4.73 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ 2.70 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਜੱਟ ਜਾਤੀ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਨੁਪਾਤ 91.56 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 2
ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਆਧਾਰਿਤ ਵੰਡ

ਸ਼੍ਰੇਣੀ	ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ
(ੳ) ਜਨਰਲ		
ਜੱਟ	271	91.56
ਬ੍ਰਾਹਮਣ	3	1.01
ਉਪ-ਕੁੱਲ (ੳ)	274	92.57
(ਅ) ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ		
ਗਡਰੀਏ	8	2.70
ਰਾਮਦਾਸੀਏ	5	1.69
ਬਾਜੀਗਰ	1	0.34
ਉਪ-ਕੁੱਲ (ਅ)	14	4.73
(ੲ) ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ		
ਮੈਹਰੇ/ਤਿਊਰ	3	1.01
ਘੁਮਿਆਰ/ਪਰਜਾਪਤ	2	0.68
ਨਾਈ	2	0.67
ਲੁਹਾਰ	1	0.34
ਉਪ-ਕੁੱਲ (ੲ)	8	2.70
ਕੁੱਲ (ੳ+ਅ+ੲ)	296	100.00

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਚਿੱਤਰ 1
ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਆਧਾਰਿਤ ਵੰਡ

ਸਰੋਤ: ਸਾਰਨੀ 2 ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ।

ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਸਾਂਝੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਭਾਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਰਕਰਾਰ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਆਪਣੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸਦਕਾ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਨੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸਾਂਝੇ ਪਰਿਵਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨੀ ਵੰਡ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਕਹਿਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਰਨੀ 3 ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ (56.42 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਪਰਵਾਸੀ ਇਕਹਿਰੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ 43.58 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਂਝੇ ਪਰਿਵਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ। ਜਨਰਲ ਵਰਗ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੀ। ਜਨਰਲ ਵਰਗ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ, 54.02 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਇਕਹਿਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ 45.98 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਸਾਂਝੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 92.86 ਅਤੇ 75.00 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀ ਇਕਹਿਰੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 7.14 ਅਤੇ 25.00 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਂਝੇ ਪਰਿਵਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ।

ਸਾਰਨੀ 3
ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਵੰਡ

ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ	ਸ਼੍ਰੇਣੀ			ਕੁੱਲ
	ਜਨਰਲ	ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ	ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ	
ਸਾਂਝਾ ਪਰਿਵਾਰਾਂ	126 (45.98)	1 (7.14)	2 (25.00)	129 (43.58)
ਇਕਹਿਰਾ ਪਰਿਵਾਰਾਂ	148 (54.02)	13 (92.86)	6 (75.00)	167 (56.42)
ਕੁੱਲ	274 (100.00)	14 (100.00)	8 (100.00)	296 (100.00)

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਨੋਟ: ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਕੜੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਿਹਤਰ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਪਰਵਾਸ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਬਰਾਉਨੇ, 2017)। ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ 'ਬਰੇਨ ਡਰੇਨ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਯੋਗਤਾ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅੰਕੜੇ ਸਾਰਨੀ 5 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰਨੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਲ 296 ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ 43.58 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਨੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਤਕਰੀਬਨ 30 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ, ਜਦੋਂਕਿ 10.14 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਨੇ ਪੋਸਟ-ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਅਨੁਪਾਤ (2.37 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਕੋਲ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਰਸਿੰਗ/ਜੀ.ਐੱਨ.ਐੱਮ./ਬੀ.ਡੀ.ਐੱਸ. ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਸੀ। ਦੋ ਵਿਅਕਤੀ (0.67 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਐੱਮ.ਫਿਲ./ਪੀ.ਐੱਚ.ਡੀ. ਡਿਗਰੀ ਧਾਰਕ ਸਨ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਚ-ਵਿੱਦਿਅਕ ਪੱਧਰ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਣ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਿਹਤਰ ਵਿਕਲਪ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਨੀਵੇਂ-ਵਿੱਦਿਅਕ ਪੱਧਰ ਵਾਲੇ ਪਰਵਾਸੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ ਜੋ ਆਪਣੇ

ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਗਏ ਜਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਗਏ ਮਰਦ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਘੱਟ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜੀਵਨ-ਸਾਥਣਾਂ ਸਨ।

ਸਾਰਨੀ 4
ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਯੋਗਤਾ

ਵਿੱਦਿਅਕ ਯੋਗਤਾ	ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ
ਅਨਪੜ੍ਹ	3	1.01
ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ	5	1.69
ਮਡਲ	5	1.69
ਮੈਟ੍ਰਿਕ	27	9.12
ਸੈਕੰਡਰੀ	129	43.58
ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ	88	29.73
ਪੋਸਟ-ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ	30	10.14
ਨਰਸਿੰਗ/ਜੀ.ਐੱਨ.ਐੱਮ./ਬੀ.ਡੀ.ਐੱਸ.	7	2.37
ਐੱਮ.ਫਿਲ./ਪੀ.ਐੱਚ.ਡੀ.	2	0.67
ਕੁੱਲ	296	100.00

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਉਮਰ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਅਤੇ ਪਰਿਪੱਕ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਵਾਸ ਇੱਕ ਜੋਖਮ-ਭਰਿਆ ਕਦਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਅਵਸਰ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਅਤੇ ਪਰਿਪੱਕ ਉਮਰ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਇਹਨਾਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦਾ ਲਾਭ ਲੈਣ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਲਈ ਕਾਹਲੇ ਪਏ ਹਨ। ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਅੰਕੜੇ ਸਾਰਨੀ 5 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰਨੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਰਵਾਸੀ (96.62 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) 15 ਤੋਂ 45 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਨ। ਕੁੱਲ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਤਿੰਨ-ਚੌਥਾਈ ਦੇ ਕਰੀਬ (74.66 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਦੀ ਉਮਰ 20 ਤੋਂ 30 ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਇਹ ਖੋਜ ਨਤੀਜਾ ਸਮਿਤਾ ਬਹਿਲ (2017) ਦੁਆਰਾ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਇੱਕ ਹੋਰ ਖੋਜ ਅਧਿਐਨ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲਗਭਗ 78 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀ 30 ਸਾਲ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ ਦੇ ਸਨ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨਾ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਕੁਸ਼ਲ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਮਰ ਵਰਗ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੋਸ਼ੀਲਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਖੋਜ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਪਰਵਾਸ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਲਾਭ ਉਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁੱਲਵਾਨ ਸਰੋਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਉੱਤੇ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥਕ

ਲਾਗਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ (ਦੋਦਾਨੀ ਅਤੇ ਲੈਪੋਰਟੇ, 2005)।

ਸਾਰਨੀ 5
ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ

ਉਮਰ (ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ)	ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ
15 ਤੋਂ ਘੱਟ	6	2.03
15-20	31	10.47
20-25	133	44.93
25-30	88	29.73
30-35	22	7.43
35-40	6	2.03
40-45	6	2.03
45 ਜਾਂ ਵੱਧ	4	1.35
ਕੁੱਲ	296	100.00

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਨੌਜਵਾਨ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮਰਦ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਵਰਤਾਰਾ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕਿਰਤ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਸ਼ਲ ਅਤੇ ਅਕੁਸ਼ਲ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਨੀ 6 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਕੜੇ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁੱਲ 296 ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ, 173 (58.45 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਮਰਦ ਅਤੇ ਬਾਕੀ 123 (41.55 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਔਰਤਾਂ ਹਨ। ਜਨਰਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਵਰਤਾਰਾ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਪਰ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਸੀ ਮਰਦ ਅਤੇ ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ 87.50 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਮਰਦ ਅਤੇ ਬਾਕੀ 12.50 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਔਰਤਾਂ ਹਨ।

ਸਾਰਨੀ 6
ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਲਿੰਗ ਆਧਾਰਿਤ ਵੰਡ

ਕਿਸਮ	ਸ਼੍ਰੇਣੀ			ਕੁੱਲ
	ਜਨਰਲ	ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ	ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ	
ਮਰਦ	152 (55.47)	14 (100.00)	7 (87.50)	173 (58.45)
ਔਰਤ	122 (44.53)	0 (0.00)	1 (12.50)	123 (41.55)
ਕੁੱਲ	274 (100.00)	14 (100.00)	8 (100.00)	296 (100.00)

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਨੋਟ: ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਕੜੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਰਨੀ 7 ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰਨੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਭਾਵੇਂ ਲੰਮੀ ਹੈ, ਪਰ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰਜੀਹ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼- ਕੈਨੇਡਾ, ਅਸਟਰੇਲੀਆ, ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ, ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ., ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ 129, 66, 25, 17, ਅਤੇ 16 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ।

ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਖੋਜ ਅਧਿਐਨ (ਕਪੂਰੀਆ ਅਤੇ ਬੀਰਵਾਲ, 2017) ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਸਰਕਾਰ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਨਿਵਾਸਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਦਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ 200 ਦੇ ਕਰੀਬ ਕਾਲਜ ਖੋਲ੍ਹੇ ਹਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਇਸ ਮੌਕੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਫ਼ਾਇਦਾ ਉੱਠਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਲ ਸੂਬੇ ਦੇ ਲਗਭਗ 1.25 ਲੱਖ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਕੈਨੇਡਾ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿਰਫ਼ 25 ਹਜ਼ਾਰ ਨੇ ਅਸਟਰੇਲੀਆ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ, ਜਦੋਂਕਿ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ, ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ., ਅਤੇ ਯੂ.ਕੇ. ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਕਰ ਲਈਆਂ ਹਨ (ਦਿ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, 2018)।

ਸਾਰਨੀ 7
ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

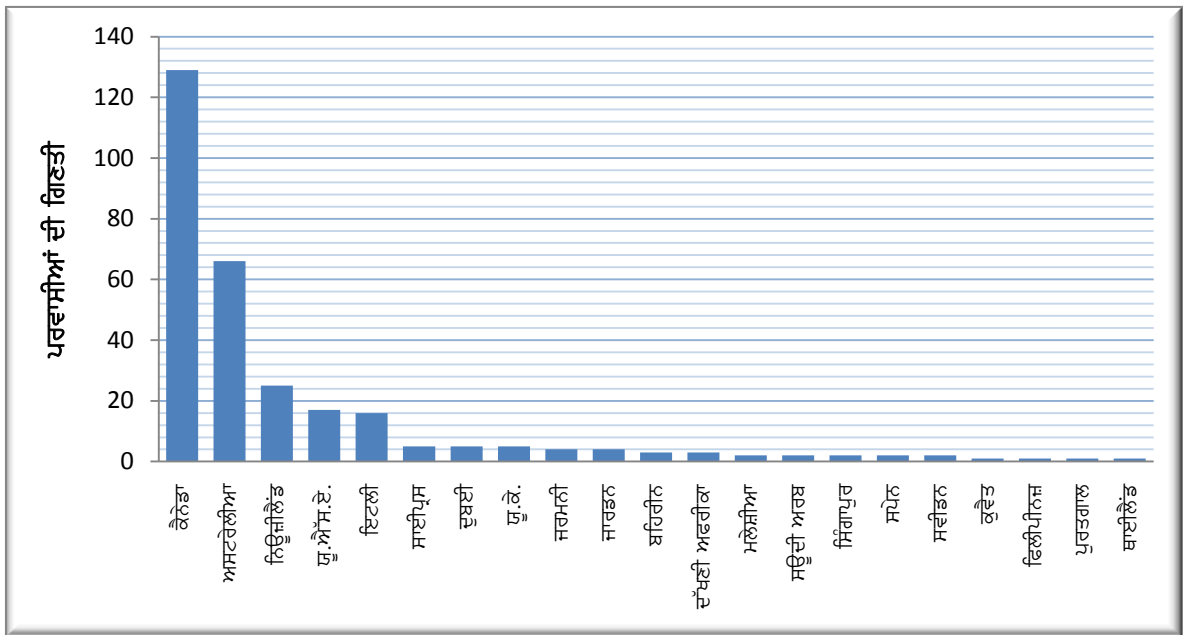
ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ	ਜਨਰਲ		ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ			ਪੱਛਮੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ				ਕੁੱਲ
	ਜੱਟ	ਬ੍ਰਾਹਮਣ	ਗਡਰੀਏ	ਰਾਮਦਾਸੀਏ	ਬਾਜ਼ੀਗਰ	ਮੈਹਰੇ/ ਝਿਊਰ	ਘੁਮਿਆਰ/ ਪਰਜਾਪਤ	ਨਾਈ	ਲੁਹਾਰ	
ਕੈਨੇਡਾ	125	1		2				1		129
ਅਸਟਰੇਲੀਆ	64	1						1		66
ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ	24					1				25
ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ.	17									17
ਇਟਲੀ	15		1							16
ਸਾਈਪ੍ਰਸ	1		4							5
ਦੁਬਈ	1	1		1			2			5
ਯੂ.ਕੇ.	5									5
ਜਰਮਨੀ	3		1							4
ਜਾਰਡਨ			2	2						4
ਬਹਿਰੀਨ	3									3
ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ	2								1	3
ਮਲੇਸ਼ੀਆ					1	1				2
ਸਊਦੀ ਅਰਬ	1					1				2
ਸਿੰਗਾਪੁਰ	2									2
ਸਪੇਨ	2									2
ਸਵੀਡਨ	2									2
ਕੁਵੈਤ	1									1
ਫਿਲੀਪੀਨਜ਼	1									1
ਪੁਰਤਗਾਲ	1									1
ਥਾਈਲੈਂਡ	1									1
ਕੁੱਲ	271	3	8	5	1	3	2	2	1	296

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਇਹ ਸਾਰਨੀ ਅੱਗੇ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਨਰਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚੋਂ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਕੈਨੇਡਾ, ਆਸਟਰੇਲੀਆ, ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ, ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ., ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਗਏ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਸਾਈਪ੍ਰਸ ਅਤੇ ਜਾਰਡਨ ਸਭ ਤੋਂ ਤਰਜੀਹੀ ਵਾਲੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦੇਸ਼ ਹਨ। ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀ ਦੁਬਈ ਗਏ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਕੈਨੇਡਾ, ਮਲੇਸ਼ੀਆ, ਆਸਟਰੇਲੀਆ, ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ, ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ, ਅਤੇ ਸਾਊਦੀ ਅਰਬ ਗਿਆ ਹੈ।

ਚਿੱਤਰ 2 ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕ ਕੈਨੇਡਾ ਗਏ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਰਜੀਹ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਆਸਟਰੇਲੀਆ, ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ, ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ., ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਹਨ।

ਚਿੱਤਰ 2
ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਸਰੋਤ: ਸਾਰਨੀ 7 ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ।

ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਸਾਰਨੀ 8 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰਨੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਕੋਲ (24.64 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਆਕਾਰ 2.51 ਤੋਂ 5.00 ਏਕੜ ਤੱਕ ਹੈ। 20.29 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਕੋਲ 10 ਏਕੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 17.39, 14.01, ਅਤੇ 13.04 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਕੋਲ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 7.51 ਤੋਂ 10.00 ਏਕੜ, 2.51 ਏਕੜ ਤੋਂ ਘੱਟ, ਅਤੇ 5.01 ਤੋਂ 7.50 ਏਕੜ ਤੱਕ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਕੁੱਲ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, 10.63 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਕੋਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਲਈ ਕੋਈ ਜ਼ਮੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਾਤੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬੇਜ਼ਮੀਨੇ ਹਨ। ਖੋਜ ਦਾ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਤੀਜਾ ਇਸ ਤੱਥ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਵਾਲੀ ਜੱਟ ਜਾਤੀ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਇਹ ਜਾਤੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਗਿਰਵੀ ਰੱਖਕੇ ਜਾਂ ਵੇਚਕੇ ਫੰਡ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 8
ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਮਾਲਕੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ

ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਆਕਾਰ (ਏਕੜਾਂ ਵਿੱਚ)	ਜਾਤੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ			ਕੁੱਲ
	ਜਨਰਲ	ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ	ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ	
ਭੂਮੀਗੀਣ	4 (2.15)	12 (92.31)	6 (75.00)	22 (10.63)
2.50 ਏਕੜ ਤੱਕ	26 (13.98)	1 (7.69)	2 (25.00)	29 (14.01)
2.51-5.00	51 (27.42)	0 (0.00)	0 (0.00)	51 (24.64)
5.01-7.50	27 (14.52)	0 (0.00)	0 (0.00)	27 (13.04)
7.51-10.00	36 (19.35)	0 (0.00)	0 (0.00)	36 (17.39)
10.00 ਤੋਂ ਵੱਧ	42 (22.58)	0 (0.00)	0 (0.00)	42 (20.29)
ਕੁੱਲ	186 (100.00)	13 (100.00)	8 (100.00)	207 (100.00)

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਨੋਟ: ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਕੜੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

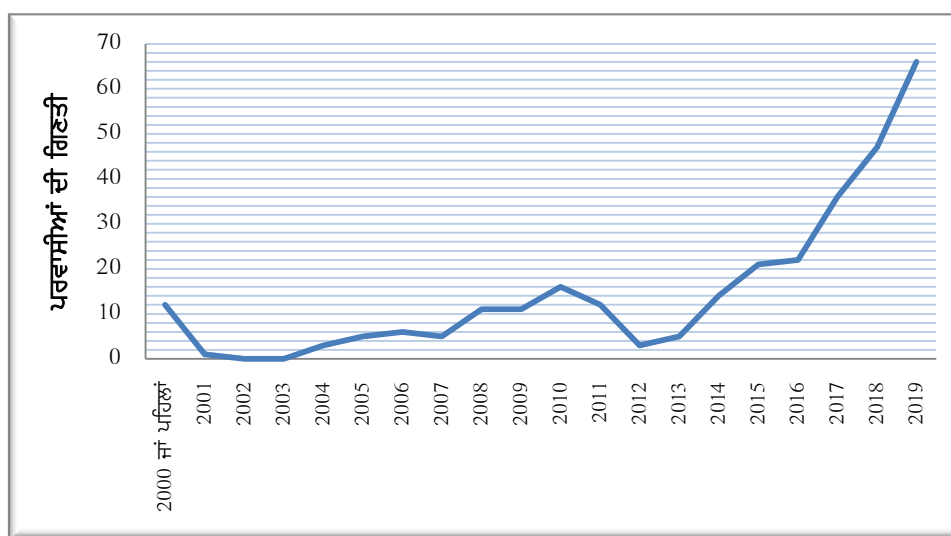
ਸਾਰਨੀ 9 ਅਤੇ ਚਿੱਤਰ 3 ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁੱਲ 296 ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ, 2019 ਵਿੱਚ 22.30 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ, 2018 ਵਿੱਚ 15.88 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ, 2017 ਵਿੱਚ 12.16 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ, 2016 ਵਿੱਚ 7.43 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ, 2015 ਵਿੱਚ 7.09 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ, 2010 ਵਿੱਚ 5.41 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ 5 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਅੰਕੜੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ 2014 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੇਜ਼ੀ ਆਈ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 9
ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਸਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ

ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਸਾਲ	ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ
2019	66	22.30
2018	47	15.88
2017	36	12.16
2016	22	7.43
2015	21	7.09
2014	14	4.73
2013	5	1.69
2012	3	1.01
2011	12	4.05
2010	16	5.41
2009	11	3.72
2008	11	3.72
2007	5	1.69
2006	6	2.03
2005	5	1.69
2004	3	1.01
2003	0	0.00
2002	0	0.00
2001	1	0.34
2000 ਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ	12	4.05
ਕੁੱਲ	296	100.00

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਚਿੱਤਰ 3
ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਸਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ

ਸਰੋਤ: ਸਾਰਨੀ 9 ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ।

ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਦੋਵਾਂ ਢੰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਜੋਖਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਪਰਵਾਸ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਤੋੜਕੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜੋਖਮ ਭਰਪੂਰ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 92.91 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਢੰਗ ਕਾਨੂੰਨੀ ਹੈ, ਜਦੋਂਕਿ ਸਿਰਫ਼ 7.09 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਹੈ। ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ, 4.05 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਲੋਕ ਕੰਮ ਦੇ ਵੀਜ਼ੇ, ਜਦੋਂਕਿ 3.04 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਿਜ਼ਟਰ ਵੀਜ਼ਾ ਉੱਤੇ ਉੱਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਗਏ (ਸਾਰਨੀ 10)। ਯੂ.ਐੱਨ.ਓ.ਡੀ.ਸੀ. (2009) ਦੀ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਵੀ ਇਹ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦਲਾਲ-ਤਸਕਰ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਵਿੱਚ ਫਸ ਕੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਾਨੋ-ਸੌਕਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 10
ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਢੰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ

ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਢੰਗ	ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ
ਕਾਨੂੰਨੀ	275	92.91
ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ	21	7.09
ਕੁੱਲ	296	100.00
ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਪਰਵਾਸ ਦੌਰਾਨ ਵੀਜ਼ੇ ਦੀ ਕਿਸਮ		
1) ਵਰਕ	12	4.05
2) ਵਿਜ਼ਟਰ	9	3.04
ਕੁੱਲ	21	7.09

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਨੋਟ: ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਕੜੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਰਨੀ 11 ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਵੱਧ (51.69 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੀਜ਼ੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇੱਕ-ਚੌਥਾਈ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵੱਧ (25.34 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਵਰਕ ਵੀਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ। 17.23 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਿਅਕਤੀ ਸਪਾਉਜ਼ ਵੀਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਗਏ, ਜਦੋਂਕਿ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ (3.72 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਵਿਜ਼ਟਰ ਵੀਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਸਿਰਫ਼ 2.03 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਕੋਲ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਲਈ ਪਰਿਵਾਰ ਆਧਾਰਿਤ ਜਾਂ ਖੂਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵੀਜ਼ਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰਨੀ ਅੱਗੇ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਕੰਮ ਦੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਗਿਣਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਨਰਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, 54.01 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੀਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਸਿਰਫ਼ 21.53 ਅਤੇ 18.25 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਲਈ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਵਰਕ ਵੀਜ਼ਾ ਅਤੇ ਸਪਾਉਜ਼ ਵੀਜ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ।

ਸਾਰਨੀ 11
ਪਰਵਾਸ ਲਈ ਵੀਜ਼ੇ ਦੀ ਕਿਸਮ

ਵੀਜ਼ੇ ਦੀ ਕਿਸਮ	ਜਾਤੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ			ਕੁੱਲ
	ਜਨਰਲ	ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ	ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ	
1) ਪੜ੍ਹਾਈ	148 (54.01)	3 (21.43)	2 (25.00)	153 (51.69)
2) ਵਰਕ	59 (21.53)	11 (78.57)	5 (62.50)	75 (25.34)
3) ਸਪਾਉਜ਼	50 (18.25)	0 (0.00)	1 (12.50)	51 (17.23)
4) ਵਿਜ਼ਟਰ	11 (4.01)	0 (0.00)	0 (0.00)	11 (3.72)
5) ਪਰਿਵਾਰ ਆਧਾਰਿਤ/ਖੂਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ	6 (2.19)	0 (0.00)	0 (0.00)	6 (2.03)
ਕੁੱਲ	274 (100.00)	14 (100.00)	8 (100.00)	296 (100.00)

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਨੋਟ: ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਕੜੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਟੈਸਟ ਜਿਵੇਂ ਆਈਲੈਟਸ/ਟੋਫਲ/ ਜੀ.ਆਰ.ਈ./ ਸੈੱਟ/ਪੀ.ਟੀ.ਈ. ਪਾਸ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਵੀਕਾਰੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਚਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਲਈ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਟੈਸਟ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਸਾਰਨੀ 12 ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰਨੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਲ 296 ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਦੋ-ਤਿਹਾਈ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ (68.24 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਦੋਂਕਿ ਬਾਕੀ 31.76 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਨੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 12
ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਟੈਸਟ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਵੇਰਵਾ	ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ
ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਟੈਸਟ ਪਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰਵਾਸੀ	202	68.24
ਟੈਸਟ ਪਾਸ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰਵਾਸੀ	94	31.76
ਕੁੱਲ	296	100.00

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਦੇ ਵੀ ਇੱਕ ਤੱਤ ਹੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਸਗੋਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਇੱਕ ਸਖ਼ਤ ਕਦਮ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜੋਖਮ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵੱਧ ਲਾਭ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਤੱਤਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ (ਸਾਰਨੀ 13):

ਸਾਰਨੀ 13

ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੱਤ

ਕ੍ਰਮ ਅੰਕ	ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੱਤ	ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ
1.	ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ	154	52.03
2.	ਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਦਬਾਅ	73	24.66
3.	ਨਸ਼ਾਖੋਰੀ ਤੋਂ ਬਚਣਾ	27	9.12
4.	ਵਧੇਰੇ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ	137	46.28
5.	ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸਹੂਲਤਾਂ	126	42.57
6.	ਪਰਿਵਾਰਕ ਪਰਵਾਸ	13	4.39
7.	ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ	6	2.03

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

- 52.03 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਹੈ।
- 46.28 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ।
- ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨੇ 42.57 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਆਕਰਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।
- ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਦੱਸਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕ-ਚੌਥਾਈ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਘੱਟ (24.66 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਦਬਾਅ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਦੇਸ਼ ਗਏ।
- 9.12 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਚਲੇ ਗਏ।
- ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਹਿੱਸੇ (4.39 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸ ਜਾਣਾ ਸੀ।
- ਕੇਵਲ 2.03 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ।

ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਐਨ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 153 ਵਿਅਕਤੀ ਉੱਚੀ ਵਿਦਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਗਏ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣੇ ਗਏ ਕੋਰਸਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਰਨੀ 14 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਨੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ-ਚੌਥਾਈ ਤੋਂ ਵੱਧ (26.14 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਕਾਮਰਸ ਅਤੇ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਦੀ ਡਿਗਰੀ/ਡਿਪਲੋਮਾ ਕੋਰਸ ਚੁਣਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 10.46, 9.80, 7.84, 4.58, ਅਤੇ 2.62 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਨਾਨ-ਮੈਡੀਕਲ, ਮੈਡੀਕਲ, ਹੋਟਲ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ, ਆਈ.ਟੀ., ਅਤੇ ਆਰਟਸ ਦੀ ਡਿਗਰੀ/ਡਿਪਲੋਮਾ ਕੋਰਸ ਕਰਨ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ 38.56 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਮਾਪੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕੋਰਸ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ।

ਸਾਰਨੀ 14

ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਚੁਣੇ ਗਏ ਕੋਰਸ

ਵੇਰਵਾ	ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ
ਕਾਮਰਸ ਐਂਡ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਡਿਗਰੀ/ਡਿਪਲੋਮਾ	40	26.14
ਮੈਡੀਕਲ ਵਿੱਚ ਡਿਗਰੀ/ਡਿਪਲੋਮਾ	15	9.80
ਨਾਨ-ਮੈਡੀਕਲ ਵਿੱਚ ਡਿਗਰੀ/ਡਿਪਲੋਮਾ	16	10.46
ਹੋਟਲ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਡਿਗਰੀ/ਡਿਪਲੋਮਾ	12	7.84
ਆਈ.ਟੀ. ਵਿੱਚ ਡਿਗਰੀ/ਡਿਪਲੋਮਾ	7	4.58
ਆਰਟਸ ਵਿੱਚ ਡਿਗਰੀ/ਡਿਪਲੋਮਾ	4	2.62
ਪਤਾ ਨਹੀਂ	59	38.56
ਕੁੱਲ	153	100.00

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਸੰਬੰਧੀ ਅੰਕੜੇ ਸਾਰਨੀ 15 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਰਨੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਵੱਧ (52.03 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਪਰਵਾਸੀ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ। ਪੰਜਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਘੱਟ (18.92 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਪਰਵਾਸੀ ਕਿਸਾਨ ਸਨ। 11.48 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਸਨ ਅਤੇ ਇੰਨੇ ਹੀ (11.48 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਪਰਵਾਸੀ ਆਪਣੇ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪਰਵਾਸੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿਹਾੜੀ-ਦੱਖਾ, ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਧੰਦਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਪਰਵਾਸੀ ਇੱਥੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਬਾਅਦ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਇਹ ਸਾਰਨੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਵੱਧ ਹਿੱਸਾ (37.50 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਉੱਚੀ ਵਿਦਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ-ਤਿਹਾਈ ਤੋਂ ਘੱਟ (32.43 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨਿੱਜੀ ਨੌਕਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ 15.54 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਹਨ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਘੱਟ ਹਨਰਮੰਦ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਪੂਰੀਆ ਅਤੇ ਬੀਰਵਾਲ (2017) ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇੱਕ ਖੋਜ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰਨੀ 15
ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਕਿੱਤਾ

ਵੇਰਵੇ	ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ	ਪਰਵਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ
1) ਖੇਤੀਬਾੜੀ	56 (18.92)	5 (1.69)
2) ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ	34 (11.48)	19 (6.42)
3) ਨਿੱਜੀ ਨੌਕਰੀ	10 (3.38)	96 (32.43)
4) ਪੜ੍ਹਾਈ	154 (52.03)	111 (37.50)
5) ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ	34 (11.48)	0 (0.00)
6) ਦਿਹਾੜੀ	4 (1.35)	5 (1.69)
7) ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ	1 (0.34)	0 (0.00)
8) ਆਪਣਾ ਕਾਰੋਬਾਰ/ਸਵੈ-ਰੁਜ਼ਗਾਰ	2 (0.68)	12 (4.05)
9) ਡਰਾਈਵਿੰਗ	0 (0.00)	46 (15.54)
10) ਹੋਰ	1 (0.34)	2 (0.68)
ਕੁੱਲ	296 (100.00)	296 (100.00)

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਨੋਟ: ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਕੜੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਖਰਚਿਆਂ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਸਾਰਨੀ 16 ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰਨੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਅਰਥਾਤ 27.02 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਲਈ 15 ਤੋਂ 20 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ। ਤਕਰੀਬਨ 24 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਪਰਵਾਸ ਲਈ 5 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਘੱਟ ਖਰਚ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 15.53, 14.86, 11.83, ਅਤੇ 4.40 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਜਾਣ ਲਈ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 10 ਤੋਂ 15; 5 ਤੋਂ 10; 20 ਤੋਂ 25; ਅਤੇ 25 ਤੋਂ 30 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚੇ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ 2.36 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ 30 ਲੱਖ ਜਾਂ ਵੱਧ ਰੁਪਏ ਖਰਚੇ।

ਸਾਰਨੀ 16
ਪਰਵਾਸ ਲਈ ਕੀਤੇ ਖਰਚਿਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਖਰਚ (ਲੱਖ, ਰੁਪਇਆਂ ਵਿੱਚ)	ਵੀਜ਼ੇ ਦੀ ਕਿਸਮ					ਕੁੱਲ
	ਪੜ੍ਹਾਈ	ਵਰਕ	ਸਪਾਉਜ਼	ਵਿਜ਼ਟਰ	ਪਰਿਵਾਰ ਆਧਾਰਿਤ/ਖੂਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ	
5 ਤੋਂ ਘੱਟ	6 (3.92)	33 (44.00)	19 (37.25)	7 (63.64)	6 (100.00)	71 (23.99)
5-10	14 (9.15)	21 (28.00)	8 (15.69)	1 (9.09)	0 (0.00)	44 (14.86)
10-15	29 (18.95)	13 (17.33)	3 (5.88)	1 (9.09)	0 (0.00)	46 (15.53)
15-20	68 (44.44)	5 (6.67)	6 (11.77)	1 (9.09)	0 (0.00)	80 (27.02)
20-25	28 (18.31)	2 (2.67)	5 (9.80)	0 (0.00)	0 (0.00)	35 (11.83)
25-30	6 (3.92)	0 (0.00)	6 (11.77)	1 (9.09)	0 (0.00)	13 (4.40)
30 ਜਾਂ ਵੱਧ	2 (1.31)	1 (1.33)	4 (7.84)	0 (0.00)	0 (0.00)	7 (2.36)
ਕੁੱਲ	153 (100.00)	75 (100.00)	51 (100.00)	11 (100.00)	6 (100.00)	296 (100.00)

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਨੋਟ: ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਕੜੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀਜ਼ਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸੇ (44.44 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਲਈ 15 ਤੋਂ 20 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ। ਦਿ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ (2018) ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵੀਜ਼ਾ ਉੱਤੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਲਈ ਔਸਤਨ 15 ਤੋਂ 22 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲਾਗਤ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਗੁਣਾ ਕਰਨ ਉੱਤੇ ਇਹ ਤਕਰੀਬਨ 27,000 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜੋ ਹਰ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵੀਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸਾ 5 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਘੱਟ ਖਰਚਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਗਿਆ।

ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਰਕਮ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਰਨੀ 17 ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਨੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਸ ਲਈ ਔਸਤਨ 1190572.67 ਰੁਪਏ ਖਰਚੇ। ਇਹ ਰਕਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ 1529084.97 ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ ਲਈ 828388.16 ਰੁਪਏ ਆਂਕੀ ਗਈ।

ਸਾਰਨੀ 17
ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਲਏ ਔਸਤਨ ਫੰਡ

ਕ੍ਰਮ ਅੰਕ	ਸਰੋਤ	ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ	ਹੋਰ	ਕੁੱਲ
1.	ਪਰਿਵਾਰਕ ਬੱਚਤ	505555.56 (33.06)	290185.36 (35.03)	401508.47 (33.72)
2.	ਬੈਂਕਾਂ ਤੋਂ ਕਰਜ਼ਾ	452941.18 (29.62)	141958.05 (17.14)	302702.71 (25.42)
3.	ਜ਼ਮੀਨ/ਪਲਾਟ/ਗਹਿਣੇ/ਵਾਹਨ/ਪਸ਼ੂ/ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਵਿਕਰੀ	215359.48 (14.08)	193986.01 (23.42)	205033.79 (17.22)
4.	ਆੜ੍ਹਤੀਏ	141503.27 (9.25)	118671.33 (14.33)	130472.97 (10.96)
5.	ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਕਰਜ਼ਾ/ਸਹਾਇਤਾ	116339.87 (7.61)	58342.66 (7.04)	88320.95 (7.42)
6.	ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਹੂਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ	68627.45 (4.49)	13286.71 (1.60)	41891.89 (3.52)
7.	ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ/ਬੈਂਕਾਂ	28104.58 (1.84)	10209.79 (1.23)	19459.46 (1.64)
8.	ਮਾਲਕ/ਸੰਸਥਾਵਾਂ	653.58 (0.05)	1748.25 (0.21)	1182.43 (0.10)
	ਕੁੱਲ	1529084.97 (100.00)	828388.16 (100.00)	1190572.67 (100.00)

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਨੋਟ: ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਕੜੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਰਕਮ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਕੁੱਲ ਖਰਚੇ ਦਾ ਇੱਕ-ਤਿਹਾਈ ਤੋਂ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹਾ ਵੱਧ (33.72 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਅਰਥਾਤ 401508.47 ਰੁਪਏ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਬੱਚਤ ਤੋਂ ਆਏ। ਇਹਨਾਂ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਕੁੱਲ ਖਰਚੇ ਦੇ 25.42 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ (302702.71 ਰੁਪਏ) ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬੈਂਕਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲੈਕੇ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਰਕਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ/ਪਲਾਟ/ਗਹਿਣੇ/ਵਾਹਨ/ਜਾਨਵਰ/ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵੇਚਣੀ ਪਈ। ਇਸ ਸਰੋਤ ਨੇ 205033.79 ਰੁਪਏ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਜੋ ਕੁੱਲ ਰਕਮ ਦਾ 17.22 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਆੜ੍ਹਤੀਆਂ ਤੋਂ ਔਸਤਨ 130472.97 ਰੁਪਏ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਲਿਆ ਜੋ ਕੁੱਲ ਰਕਮ ਦਾ 10.96 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਵਰਣਨਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਹੂਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਚੁੱਕਦੇ ਹਨ। ਅੰਕੜੇ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲਾਗਤ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ 7.42 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ (88320.95 ਰੁਪਏ) ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਹੂਰੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਔਸਤਨ 41891.89 ਰੁਪਏ (3.52 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਫੜੇ। ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ/ਬੈਂਕਾਂ ਅਤੇ ਮਾਲਕਾਂ ਤੋਂ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 19459.46 ਅਤੇ 1182.43 ਰੁਪਏ ਮਿਲੇ, ਜੋ ਪਰਵਾਸ ਲਈ ਕੀਤੇ ਕੁੱਲ ਖਰਚੇ ਦਾ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 1.64 ਅਤੇ 0.10 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਰਕਮ ਵਿੱਚ ਬੋਝਾ ਵੱਖਰਾ ਰੁਝਾਨ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਾਰਨੀ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀ (29.62 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਬਾਕੀ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ (17.14 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨਾਲੋਂ ਬੈਂਕਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਰਜ਼ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਬਾਕੀ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ/ਪਲਾਟ/ਗਹਿਣੇ/ਵਾਹਨ/ਜਾਨਵਰ/ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ (23.42 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਵੇਚਕੇ ਅਤੇ ਆੜ੍ਹਤੀਆਂ (14.33 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਕਮ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ, ਜਦੋਂਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਘੱਟ ਰਕਮ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 14.08 ਅਤੇ 9.25 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ (4.49 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨੇ ਬਾਕੀ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ (1.60 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸਹੁਰੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਬਾਕੀ ਬਚੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜੁਟਾਈ ਰਕਮ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ ਇੱਕੋ-ਜਿਹਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ।

ਪਰਵਾਸ ਉਹਨਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਲਈ ਸੁਖਾਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸੀ ਮੈਂਬਰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਧਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਝ ਰਕਮ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਿਵੇਸ਼, ਜਮ੍ਹਾਂ ਰਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਦਾਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ (ਓ.ਐੱਸ.ਸੀ.ਈ., ਆਈ.ਓ.ਐੱਮ., ਆਈ.ਐੱਲ.ਓ., 2006)। ਸਾਰਨੀ 18 ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ-ਤਿਹਾਈ (34.12 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਭੇਜੇ ਹਨ, ਜਦੋਂਕਿ ਦੋ-ਤਿਹਾਈ ਪਰਵਾਸੀਆਂ (65.88 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਕਮ ਨਹੀਂ ਭੇਜੀ।

ਸਾਰਨੀ 18

ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਧਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ੳ) ਕੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਧਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ?	ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ	ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ
ਹਾਂ	101	34.12
ਨਹੀਂ	195	65.88
ਕੁੱਲ	296	100.00
ਅ) ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਰਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਵੰਡ (ਰੁਪਇਆਂ ਵਿੱਚ)		
50000 ਤੋਂ ਘੱਟ	22	7.43
50000-100000	24	8.11
100000-150000	18	6.08
150000-200000	10	3.38
200000-250000	5	1.69
250000-300000	7	2.36
300000-350000	7	2.36
350000-400000	3	1.01
400000 ਅਤੇ ਵੱਧ	5	1.69
ਕੁੱਲ	101	34.12

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਇਹ ਸਾਰਨੀ ਅੱਗੇ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ 34.12 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਭੇਜੇ ਹਨ, ਵਿੱਚੋਂ 74 ਪਰਵਾਸੀਆਂ (25 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨੇ 2 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਘੱਟ ਦੀ ਰਕਮ ਭੇਜੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ 1.69 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਨੇ 4 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜੇ।

ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਉੱਚੀ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਪੈਸੇ ਭੇਜਣ ਕਰਕੇ, ਦੋ-ਤਿਹਾਈ ਪਰਿਵਾਰਾਂ (66.67 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਰਜ਼ੇ ਹੇਠ ਹਨ (ਸਾਰਨੀ 19)। ਕਰਜ਼ਈ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 45.55 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਉੱਤੇ 10 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਤੱਕ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਉੱਤੇ 10 ਤੋਂ 15 ਅਤੇ 15 ਤੋਂ 20 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ 11.11 ਅਤੇ 5.80 ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 35.35 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਅਜਿਹੇ ਪਰਿਵਾਰ ਹਨ ਜੋ 20 ਲੱਖ ਅਤੇ ਵੱਧ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕਰਜ਼ੇ ਹੇਠ ਹਨ।

ਸਾਰਨੀ 19
ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਸਿਰ ਕਰਜ਼ੇ ਦਾ ਭਾਰ

ਰਕਮ (ਲੱਖ ਰੁਪਇਆਂ ਵਿੱਚ)	ਜਾਤੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ			ਕੁੱਲ
	ਜਨਰਲ	ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ	ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ	
ਸਿਫਰ	67 (36.02)	1 (7.14)	1 (14.29)	69 (33.33)
5 ਤੋਂ ਘੱਟ	32 (17.20)	7 (50.00)	6 (85.71)	46 (22.22)
5-10	44 (23.66)	5 (35.72)	0 (0.00)	48 (23.19)
10-15	23 (12.37)	0 (0.00)	0 (0.00)	23 (11.11)
15-20	12 (6.45)	0 (0.00)	0 (0.00)	12 (5.80)
20 ਜਾਂ ਵੱਧ	8 (4.30)	1 (0.14)	0 (0.00)	9 (4.35)
ਕੁੱਲ	186 (100.00)	14 (100.00)	7 (100.00)	207 (100.00)

ਸਰੋਤ: ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ, 2020

ਨੋਟ: ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅੰਕੜੇ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਦਾ ਜਾਤੀ-ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਇਹ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਰਜ਼ਈ ਪਰਿਵਾਰ ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀਆਂ (92.86 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ (85.71 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਘੱਟ ਪਰਿਵਾਰ ਜਨਰਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ (63.98 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ।

ਸਿੱਟੇ ਅਤੇ ਨੀਤੀਗਤ ਸੁਝਾਅ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਫੀਲਡ ਸਰਵੇਖਣ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਤੀਜੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨੀਤੀਗਤ ਸੁਝਾਅ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

- ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ 96.62 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਵਿਅਕਤੀ 15 ਤੋਂ 45 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਉਮਰ ਵਰਗ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੋਸ਼ੀਲਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸੈਕੰਡਰੀ ਪੱਧਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਉੱਚ-ਸਿੱਖਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉੱਚ-ਵਿੱਦਿਅਕ ਪੱਧਰ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਣ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਿਹਤਰ ਵਿਕਲਪ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਅੱਧੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ (52.03 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਪੱਖੀ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਢੁਕਵੇਂ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰੀਵੱਸ ਵਿਦੇਸ਼ ਨਾ ਭੇਜਣਾ ਪਵੇ।

- 9.12 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਸ ਲਈ, ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ।
- ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਐਨ ਨੇ ਇਹ ਤੱਥ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਲਈ ਔਸਤਨ 1190572.67 ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਰਕਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਰਗ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ 1529084.97 ਰੁਪਏ, ਜਦੋਂਕਿ ਗ਼ੈਰ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਲਈ 828388.16 ਰੁਪਏ ਆਂਕੀ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਕੁੱਲ ਖਰਚਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ-ਤਿਹਾਈ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਬੱਚਤ ਤੋਂ ਆਇਆ। ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਐਨ ਇਹ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇ-ਤਿਹਾਈ ਪਰਵਾਸੀਆਂ (65.88 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਕਮ ਨਹੀਂ ਭੇਜੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਉੱਚੀ ਲਾਗਤ ਅਤੇ ਘੱਟ ਪੈਸੇ ਭੇਜਣ ਕਾਰਨ, ਦੇ-ਤਿਹਾਈ ਪਰਿਵਾਰ (66.67 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ) ਕਰਜ਼ੇ ਹੇਠ ਹਨ। ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ‘ਪੂੰਜੀ ਹੁੰਡਾ’ (Capital Drain) ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ‘ਬੌਧਿਕ ਹੁੰਡਾ’ (Brain Drain) ਅਤੇ ‘ਜਨਸੰਖਿਅਕ ਲਾਭਅੰਸ਼ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ’ (Loss of Demographic Dividend) ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਉੱਚਿਤ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।
- ਲੋਕ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਲਈ ਇੰਨੇ ਉਤਸੁਕ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਐਨ ਅਨੁਸਾਰ 7.09 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪਰਿਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਵਰਤੇ ਗਏ। ਦਲਾਲ-ਤਸਕਰ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਵਿੱਚ ਫਸ ਕੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਾਨੋ-ਸੌਕਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਪਰਵਾਸ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਵਿੱਦਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦਲਾਲ-ਤਸਕਰ ਗਠਜੋੜ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।
- ਮੌਜੂਦਾ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨੇ 42.57 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਪੇਂਡੂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਆਕਰਸ਼ਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੂਬੇ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

References

- Behl, S. (2017). International migration and extent of remittances: A case study of rural Punjab. *International Journal of Economic and Business Review*, 5(3), 136-146.
- Browne E. (2017). Evidence on education as a driver for migration, Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/media/598086a0ed915d022b00003c/K4D_HDR__Migration_and_Education.pdf
- Dodani. S. and Laporte, R.E. (2005). Brain drain from developing countries: how can brain drain be converted into wisdom gain? *Journal of the Royal Society of Medicine*, 98(11), 487-491.
- Government of India. (2011). *Census of India*. Director of Census Operations, Punjab. Retrieved from <http://censusindia.gov.in/>.
- Grover, D.K., Singh, J.K., Kaur, A. and Kumar, S. (2017). *State Agricultural Profile-Punjab*. Agro-Economic Research Centre, Department of Economics and Sociology, Punjab Agricultural University, Ludhiana.
- Jacobsen, K.A. and Myrvold, K. (eds.) (2011). *Sikhs in Europe: Migration, Identities and Representations*. Ashgate, U.K.,
- Kapuria, S. (2018). International migration from Punjab and challenges for governance. *Panjab University: Research Journal (Arts)*, XLV (1), 1-19.
- Kapuria, S. and Birwal, D. (2017). International migration from Punjab: Trends and challenges. *Researchpaedia*, 4(1), 27-36.
- Kumar, S. and Hussain, Z. (2008). *Managing International Labour Migration from India: Policies and Perspectives*. ILO, Sub Regional Office for South Asia, New Delhi.
- Ministry of External Affairs (2019). *Annual report 2018-2019*. Retrieved from http://www.mea.gov.in/Uploads/PublicationDocs/31719_MEA_AR18_19.pdf
- Nanda, A.K & Veron J. (2015). *Dynamics of International Out-migration from PUNJAB, Report on PIMS*. INED, Paris and CRRID, Chandigarh, 1,38.
- OSCE, IOM, ILO (2006). *Handbook on Establishing Effective Labour Migration Policies in Countries of Origin and Destination*. Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), International Organization for Migration (IOM), International Labour Office (ILO), Geneva
- The Tribune (2018). Cost of foreign dreams for patients in Punjab. July 29. Retrieved from <https://www.tribuneindia.com/news/punjab/cost-of-foreign-dreams-forparents-in-punjab-rs-27-000-cr/628584.html>

The Tribune (2019). Unsettling migration's underbelly, March 03. Retrieved from
<https://www.tribuneindia.com/news/archive/features/unsettling-migrations-underbelly-737217>

UNODC (2009). *Smuggling of Migrants from India to Europe and in particular to U.K.: A Study on Punjab and Haryana*. United Nations Office on Drugs and Crime, New Delhi.